

”

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית
 הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

י ת ר ד   שנת ה'תש"פ   עלון 46

וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא” (נחמיה ח', ח')
הגייה נכונה והסבר לתורה ולמפרשיה

דיוק בהגייה

הגייה במלעיל – וַיִּבְאוּ הָאֱהֹלָה: (יח, ז)

הגייה במלרע – וְרוּ (יח, יא)

קמץ קטן בתנועת O – וַיִּכְלַת עֶמֶד, מִמַּחֲלֹת,

וְלֹא תַעֲבֹדֶם – שתי ההברות הראשונות נהגות בתנועת O.

כינוי מושא חבור

מושא ביחיד

וַיַּעֲלֵנִי, הַעֲלֹה, אֵינְעָה, הוֹצֵאתִיךָ, וְקִדְשִׁתּוּ, וּבִרְכִיתִיךָ, צְוֹהוּ

מושא ברבים

וַיַּעֲלֵם – הציל אותם, מִנְעָאתֶם – מצאה אותם, וְקִדְשִׁתֶּם – וקדשת אותם.

סמיכות ברבים

האות מ"ם של שם העצם ברבים נופלת בסמיכות:

זָקַנְי יִשְׂרָאֵל, דְּבָרַי הָעָם, אֲנִישֵׁי־זוּל יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲנִשֵׁי אִמַּת שְׁנָאֵי בְּצַע,
שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי זֹמְשִׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת, בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, לְעֵינַי כָּל־הָעָם.

שורשים ומשפחות מילים

השורש עש"ה

פעלים - עָשָׂה, יַעֲשֶׂה, עָשָׂה, תַּעֲשֶׂה, וַיַּעַשׂ, עָשִׂיתִי, נַעֲשֶׂה, תַּעֲשֶׂה
תַּעֲשֶׂה - תַּעֲשֶׂה.

לֹא־תוֹכַל עֲשֹׂה לְבָרְךָ: (יח, יח)

אבן עזרא (פירוש הקצר): עשוהו - מלה זרה, ובאה על הדיקדוק הישלים, בלי תמורה בת"ו.

כלומר, נטיית המילה היא על דרך השלמים, אך ללא תמורה לאות ת"ו שצריכה לבוא בנטייה במקום לה"פ. על פי דרך הנטייה של גזרה זו המילה היא "לעשותו".

שם עצם - הַמַּעֲשֶׂה

בנין נפעל בעתיד

הנטייה של בנין נפעל בעתיד - סימנה חד"ק: חיריק, דגש וקמץ.

הדגש כתשלום לאות נ"י של הנפעל שהידמתה לאות שאחריה.

תַּנְלָהּ, הַשְׁמְרוּ, כִּי־סָקוּל יִסְקַל או־יָרֵה יִיָּרֵה

שם פועל ושם פעולה

לְאָכַל, לְשַׁפֵּט, לְדַרְשׁ – שם פועל.

שְׁלוּחֵיהֶם = השלוחים שלהם. שם פעולה בבניין פיעל ברבים שלוח – שלוחים.

טעמי המקרא בשירות התחביר

כִּי בְדָבָר אֲשֶׁר זָרוּ עֲלֵיהֶם (יח, יא)

רש"י: "כי זלזל אשר זרו – כתרגומו. במים דמו לאזלם, והם אזלו במים"

נשים לב לטעם טפחא מתחת למילה זָרוּ. הטעם מסמן שיש לעצור כאן בקריאה, כיון שהמילה עֲלֵיהֶם איננה מושא.

לכן יש להסביר את הפסוק: הדבר אשר המצרים זממו על בני ישראל, בא עליהם.

מילה בפרשה

וַיִּזְזַד יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה (יח, ט)

רש"י: ויחזק יתרו – וישמח יתרו, זהו פשוטו.

ומדכסו – נעשה צָקרו חדודין חדודין, ימך על אבוד מַכְרִים, הינו דְאִמְרֵי אִינְשֵׁי "גִּיּוֹרָא עַד עֵשְׂרָה דְרֵי לָא תְבַזֵּי אֶרְפָּאָה צְאִפִּיה".

האם לפי המדרש מתפרש וַיִּזְזַד לא מלשון שמחה?

רש"י הירש: ויחד נגזר משורש "חדה", הקרוב ל"עדה" – "להיות מקושט". בעוד שלשונות אחרות של שמחה – "שמח", "שיש" – מציינות תחושה פנימית, הרי ש"חדה" מורה כנראה על כך שמראים את השמחה כלפי חוץ. ומכאן הדעה (סנהדרין צד). הרואה בבחירה בלשון זו, רמז לצער שכהן מדין חש בעומק לבו באופן בלתי-נמנע, על מפלת מצרים.

ועיין עוד מלבי"ם.

אבן עזרא פירוש הארוד:

ויחד – מגזרת "חדוה" (דה"א טז, כז); והיה ראוי להיותו על משקל "ויפת" בסתר לבי" (איוב לא, כז); "וישב ממנו שבי" (במדבר כא, א); רק נפתח החי"ת בעבור שהוא מן הגרון, ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה.

ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה, רק אם היה בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שוואין בסוף; כמו "ויבך" (בראשית כז, לח); "וישת" (בראשית ט, כא); "וישב" (במדבר כא, א). רק עם אחד מהמלכים לא מצאנו דגוש, רק פתח, והם שנים: ויחד יתרו; "אל יחד בימי שנה" (איוב ג, ו).

רשב"ם: ויחד – מגזרת 'חדה', "עוז וחדוה" (דה"א טז, כז), כדין כל תיבות של בג"ד כפ"ת שמגזרת חטופי למ"ד פעל, שסופם דגשים: מן 'בכה' – "ויבך" (בראשית לז, לה); מן 'פתה' – "ויפת" בסתר לבי" (איוב לא, כז); "יפת אלהים ליפת" (בראשית ט, ז); (מן 'ספה') – "אל תוסף" (בפ"א דגושה) על דבריו" (משלי ל, ו); מן 'שבה' – "וישב" (במדבר כא, א).

בתהלים כא, ז: "... תזכהו בשמונה את פניך".

רד"ק שם: תחדו – תשמחהו, מן "ויחד" יתרו" (שמות יח, ט).

את כל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מֵעַתָּה בְּדָרְךָ (יח, ח)

רש"י: התלאה – למ"ד אל"ף מן היסוד של תצה, והפ"ו הוא תקון ויסוד הנופל מןפני לפקקים; וכן תרומה, תנופה, תקומה, תנואה.

אבן עזרא: התלאה – מגזרת "ונלאו מצרים" (שמות ז, יח), והתא"ו נוסף; והטעם: צרה שילאה אדם לסבלה להגידה. והטעם: על רדיפת מצרים אחריהם וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכולם הצילם השם.

רש"י הירש: תלאה נגזר מ"לאה". כלומר, זהו שם עצם מהשורש לא"ה.

יִשְׁפּוּטוּהֶם (יח, כב) – יִשְׁפּוּטוּהֶם (יח, כו)

רש"י: יִשְׁפּוּטוּהֶם – פָּמוּ יִשְׁפּוּטוּ, וְכֵן "לֹא תַעֲבֹרֵי" (רות ז'), פָּמוּ לֹא תַעֲבֹרֵי; וְתַקְּוּמוּ דִינֵינוּ אִינוּ, מִקְּרָאוֹת הַעֲלִיּוֹנִים הֵם לְשׁוֹן לְוֵי, לְכַדּוּ מִתַּקְּוָמִין וְיִדְוֹנוּ, יִיְתוּן, יְדוּנוּ, וּמִקְּרָאוֹת הַלְלוּ לְשׁוֹן עֲשֵׂיהָ.

אבן עזרא הבין שרש"י בסיפא של דבריו בהם הוא מחלק בין "מקראות עליונים" ל"מקראות הללו" בא ליישב את החילוק בין יִשְׁפּוּטוּ ל – יִשְׁפּוּטוּ. אך הוא לא מקבל את דבריו וכותב: "ורבינו שלמה רצה לפרש ביניהם, ולא עלתה בידו".
אך רבים מהמפרשים מסבירים שרש"י כלל לא בא להתייחס לעניין זה.

רשב"ם: יִשְׁפּוּטוּהֶם – כמו: לא תעבורי מזה (רות ב, ח). בכמה מקומות: או במקום או.

אבן עזרא: ונוכל לומר דרך דקדוק, כי ראינו אָמְרוּ "תְּדַלּוּ פְּרוּזוֹן בִּישְׂרָאֵל תְּדַלּוּ" (שופטים ה, ז), בדגשות הלמ"ד, בעבור שהוא ב'אתנח'; "קנה וסוף קמלו" (בנוסחנו ללא דגש; ישעיהו יט, ו); "הרים נזלו" (ישעיהו סג, יט) – ב'סוף פסוק'. ואמרו "תְּהַתְּלוּ בּוֹ" (איוב יג, ט), כי חשבוהו כמו 'סוף פסוק'; כי מלת 'בו' דבקה היא עם 'תהתלו', ותנועה אחת לבדה. וככה יִשְׁפּוּטוּהֶם. בעבור שיש להשיב, כי אין כח ב'אתנח' ככח 'סוף פסוק'; כי הנה "עמים תחתיך יִפְּלוּ" (תהלים מה, ו); "יי על ימינך" (תהלים קי, ה); "טוב עשית עם עֲבָדֶיךָ" (תהלים קיט, סה); ורבים כאלה. וככה לא ימצא ב'סוף פסוק'.

לדבריו: יִשְׁפּוּטוּ – צורת הפסק בסוף פסוק לעומת יִשְׁפּוּטוּ שהטעם בה אתנח החלש בהפסקו.

רש"י הירש: אפשר לומר ש"ישפוטו" הוא צורה מורכבת, צירוף של "ישפוט" (לשון יחיד) ו"ישפטו" (לשון רבים), המציינת שאף פסקי הדין שהם פסקו ("ישפטו") היו למעשה פסקי הדין של משה ("ישפוט"); הם הגיעו לפסקי דין אלה לפי רוחו, ובהתאם לעקרונות ולכללים שקבלו ממנו.

בדומה לכך, יתכן ש"תעבורי" בספר רות הוא צירוף של "תעבור" (לשון זכר) ו"תעברי" (לשון נקבה). הכתוב מניח לביטוי לנוע ולנווד בין זכר לנקבה, כדי

לבטל כל חשד של מחשבת הטא בחסד שעשה לה בועז. השווה שינוי הלשון בין זכר לנקבה לעיל (ב, יז; עיין פירוש שם).

נצ"י"ב ב"העמק דבר": ומשום הכי כתיב "ישפוטו" בלשון עשייה כמו שכתב רש"י ז"ל, שנעשים בעצמם שופטים, והמה ישפוטוהו. משא"כ לפי מאמר יתרו, הלא מתחילה כשהיה עסק גדול, באו לפני משה לפסוק הדין, והוא בעצמו היה צריך לחתוך הדין. עיינו שם באריכות דבריו.

וְתִגִּיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל (יט, ג) – יו"ד בפועל וְתִגִּיד

רש"י: לצית יעקב – אילו הנסים; תאמר להם זלזון רכה; ותגיד לבני ישראל – עונשין ודקדוקין פרש לזכרים, לזכרים הקסים כגידין.

מנין למדו שלנשים האמירה בלשון רכה בניגוד לזכרים?
האם למדו זאת מהלשון "תאמר" לנשים ואילו לזכרים "תגיד"?

רבי אליהו מזרחי שולל זאת ומסביר: לא שלשון אמירה מורה על רכות, כי זה לא נמצא בשום מקום.

ומפרט יותר **"הכתב והקבלה"**: אין כוונתם האמירה בכל מקום לשון רכה והגדה לשון קשה, כי כתובים רבים יעידו על היפוכם: "ויאמר יהודה הוציא אוה ותשרף", "ויאמר המלך תלוהו עליו", "והגדתם לאבי את כל כבודי" ...

אז מנין נלמדו הדברים?

כתב **רבינו בחיי**: תגיד לבני ישראל – צווה להודיעם אזהרות ועונשים, וזהו לשון "ותגיד" דברים הקשים כגידין, ועל כן הוא מלא ביו"ד ובכל המקרא לא תמצא לשון הגדה אלא חסר כגון (יהושע ז') והגד נא לי מה עשית, (ישעיהו נ"ח) והגד לעמי פשעם, אבל זה שנכתב ביו"ד לכך דרשו בו דברים הקשים כגידין.

וכך מפרש **המזרחי**: ... ומה שדרשו רז"ל גבי 'ותגד' שהוא מלשון גיד, אמרו ב"לקח טוב" ראה לדבר שלא תמצא בכל המקרא כמוהו מלא יו"ד. ונכון הוא.

ומפורט יותר ב"מנחת שי":

'ותגיד': כל לישנא תגיד באורייתא חסר יו"ד בר מן דין. (כלומר, המילה יתגדי כתובה בתורה תמיד ללא האות י, חוץ מכאן).

ובמדרש "לקח טוב" – "כה תאמר לבית יעקב" – אלו הנשים, "ותגיד לבני ישראל" – אלו האנשים, שצווה לומר לנשים בנחת ולהנעים המצות ודקדוקיהם, ולאנשים דברים קשים כגידים, וראיה לדבר שלא תמצא בכל המקרא כמותו "ותגיד" ביו"ד לשון גידים ע"כ.

ובשבת פרק ר"ע (דף פז ע"א) – בתחילה פירש מתן שכרה דכתיב "וישב משה" – דברים שמשיבין דעתו של אדם, ולבסוף פירש עונשה דכתיב "ויגד משה" דברים שקשיין לאדם כגידין. ע"כ.

ומכל מקום נראה דעיקר דרשה ילפינן מקרא ד"ותגיד" מייתורא דיו"ד... וחזינא נמי (וראיתי גם) לרבינו שלמה ז"ל (רש"י) דמייתי הך דרשא (שמביא דרשה זו) אקרא דותגיד (על פסוק "ותגיד").

פֶּדֶי יְהָרְסוּ (יט, כא)

שתי צורות קיימות במקרא – סגול סגול וכן פתח חטף-פתח.

דוגמאות נוספות לסגול סגול: וְאִישׁ תְּרוֹמוֹת יְהָרְסָה (משלי כט, ד), וְאֵל מַעֲשֵׂה יָדָיו יְהָרְסוּ וְלֹא יִבְנֶם (תהלים כח, ה).

מילים מנוקדות בפתח וחטף-פתח:

וְהָעָרִים יְהָרְסוּ (מלכים ב ג, כה) וכן בחומש שמות תְּהָרְסוּ קְבִיךָ (טו, ז).

בְּעֵב הָעֵנָן (יט, ט)

רש"י: בעב הענן – בְּמַעֲבֵה הָעֵנָן וְהוּא עֶרְפֶּל

רמב"ן: בעב הענן – הוא הערפל אשר שם האלהים (שמות כ, יז), והכל רואין ומכירין כן, כמו שאמר: ומראה כבוד י"י כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (שמות כד, יז).

ויעל עֵשָׁנוּ כְּעֵשָׁן הַכֹּבֵשֶׁן (יט, יז)

עֵשָׁנוּ = הָעֵשָׁן שלו. הקמץ נחטף עקב התרחקות הטעם. הניקוד הוא חטף פתח ולא שווא כיוון שהאות עי"ן היא גרונית ואינה מנוקדת בשווא.

כְּעֵשָׁן הַכֹּבֵשֶׁן – צירוף סמיכות.

קיימות דעות שונות לגבי הצורה "עֵשָׁן":

רשב"ם: כְּעֵשָׁן – כעישון, 'פומיאה' בלעז; ואילו היה שם דבר היה לו לומר 'כְּעֵשָׁן הכבשן', כאשר יאמר מן דְּבָר – 'דְּבָר השמיטה' (דב' טו, ב), מן בְּקָר – 'בְּקָר זבח השלמים' (במ' ז, פח); כן יאמר מן "הבית ימלא עֵשָׁן" (יש' ו, ד) – 'עֵשָׁן הכבשן', כשהוא דבוק.

לפי הרשב"ם המילה יעֵשָׁן היא שם פעולה כמו יעישוין ואין היא נסמך של יעֵשָׁן.

אבן עזרא: ואל תתמה בעבור מלת עֵשָׁן, שלא אמר 'כְּעֵשָׁן הכבשן'. והוא הזכיר ויעל עֵשָׁנוּ, שהוא על משקל "שללו" (שופטים ה, כד); "זהבו" (ישעיה ב, כ); **כי שמות הפעלים משתנים**. אמרו "שִׁנָּר אלפיך" (דברים ז, יג) – "וכל פטר שִׁנָּר בהמה" (יג, יב); ואמרו "את הבִּשָּׁם ואת השִׁמֹן" (שמות לה, כח) – "וקנמון בִּשָּׁם מחציתו" (שמות ל, כג) ...

לפי דברי האבן-עזרא "שמות הפעלים משתנים". כלומר, יש מילים שיש להן צורות שונות.

וְקָל שִׁפָּר **זִזְקָ** מְאֹד – הוֹזְקָ **וּזְזָקָ** מְאֹד

זִזְקָ – שם תואר. נשים לב לניקוד – קמץ קמץ.

וּזְזָקָ – פועל בנין קל בהווה במשקל פִּעַל.

וְהָרַסְנִי **עֵשָׁן** כָּלֹ – וְאֶת־הָהָרַ **עֵשָׁן**

עֵשָׁן – פועל בבנין קל בעבר במשקל פִּעַל. נשים לב לניקוד – קמץ פתח.

רש"י: עֵשָׁן כָּלֹ – איז עֵשָׁן זֶה שֵׁם דְּבָר, שְׁהָרִי נְקוּד הַשִּׁי"ן פִּתְחָ, אֶלְכָּא לְשׁוֹן פִּעַל כְּמוֹ אֶמֶר, שְׁמַר, שְׁמַע, לְכָד תְּרַגְמוּ תָּנִן פְּלָה, וְלֹא תְרַגְסֵם תְּנַנְא. וְכָל עֵשָׁן שְׁצַמְקָרָא נְקוּדִים קָמֶז מִפְּנֵי שְׁהֵם שֵׁם דְּבָר.

עֵשָׁן – פועל בנין קל בהווה במשקל פִּעַל.

מילים נרדפות

ויעמד העם עליבושה - וכלהעם נצב עליך

אונקלוס מתרגם את שתי המילים במשמעות זהה:

וקם עמא עלוהי דמשה - וכל עמא קימיז עלוך

אך ב"הכתב והקבלה" מחלק בין שתי המילים:

נצב עליך - אמר לשון נציבה ולא לשון עמידה וכלשון הכתוב "ויעמד העם על משה". כי יש הבדל לרבי שלמה פפנהיים (בספר "יריעות שלמה") בין לשונות אלה, לשון נציבה הונח על עמידה שהיא לצורך, שיעמוד במקום מיוחד להיות מוכשר על ידי כך לפעול או להתפעל, וכוונתו לאיזה תכלית שבעבורו נפעל אל העמידה, כמו ...

אמנם פעל 'עמד' יורה על מעמד העמידה עצמה, ומהוראתו ג"כ העמידה שהיא לחשיבות הנושא המקביל אל העומד, כמו שמתחייב מצד המוסר שיעמוד הפחות במעלה לפני החשוב והנכבד, שלא יתטלטל הנה והנה או שישב עצמו לפני בלתי רשותו, ומזה "ואברהם עודנו עומד", "ויעמידהו לפני פרעה", "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב", כדי לחלוק כבוד לדיינים.

ולסבה זו לא שאל יתרו בלשון עמידה מדוע העם עומד, כי האמת כן הוא דרך בני אדם שהחשוב יושב והפחות ממנו עומד לפניו אף שאין בעמידתו שום תכלית, אבל שאל בלשון נציבה כלומר מה היא תכלית עמידתם לפניך.

ניבים וביטויים

על-כנפי נשרים (יט, ד)

על כנפי נשרים - דרך השמים, באמצעות נס.

להארות, הערות והצטרפות
לרשימת התפוצה:
byad-halashon@gmail.com

עיון בעלונים קודמים:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm